

Till vem ger du din själ? Berättelsen om Lars Nillsson i liv och död.

Vid tinget i Arjeplog i februari 1692 dömdes Lars Nillsson till döden för "avgudadyrkan". Lars var 60 år och hade både barn och barnbarn, och det var när hans sexåriga barnbarn hade drunknat som han hade använt "avgudadyrkan" för att få barnbarnet till liv igen. Kaplanen Peder Noraeus hade redan anklagat Lars för att utöva "gammal djävulsk avgudavidskepelse" och hade skickat några män till Lars för att se hur det stod till.

När männen anlände till Lars bostad hade de hittat honom på knä framför sitt barnbarn "sjungande och ylande illa" och på hans "spådomstrumma våldsamt spelande" när han försökte väcka pojken till liv. Männen hade också hittat trögudar, horn och ben av en ren och ben av ett föl och en oxe, föremål som de förde tillbaka till kyrkoherden Erich Noraeus och hans son Peder Noraeus.

Vid hovet i Arjeplog visades trögudarna upp och deras identitet klargjordes och även hans "spådomstrumma" visades upp; gammal och trasig med tillhörande ringar och hammare. På frågan om inte Lars hade blivit förmanad av sina själsräddare att frukta den allsmäktige Guden i himlen, svarade Lars att han hade blivit informerad om kristendomen, men eftersom hans renar tycktes må bättre när han använde trumman och tillbad och offrade till sina gudar, han hade tänkt fortsätta med; "... och kommer att följa och använda sina förfäders seder och vanor". Lars dömdes till döden.

Ärendet skickades till högre rättsinstans, Svea hovrätt. Hovrätten kom fram till att Lars inte kunde skonas och skulle hållas i fängelse till marknadstid, där han

offentligt skulle avrättas som avskräckande medel för "den nation som ännu är benägen till sådan avgudadyrkan och spådom". I Rättsprövningens redogörelse för fallet - som liknade redogörelsen vid rätten i Arjeplog - står att Lars "enligt erkännande" hade berättat att han gjort de trögudar som han tillbad och offrade till och att han hade spelat spåtrumma. I berättelsen sägs att detta visade att Lars var så härdad i sin avgudadyrkan, att han inte ville stoppa sina förfäders sed.

Lars förklaring och redogörelse för varför han använde trumma och hyllade sina gudar - för att rädda sitt barnbarns liv - hade genom olika brev till en högre juridisk myndighet förvandlats till en egen bekännelse. Eftersom rättegången går igenom annorlunda fall får hans berättelse både ett annat innehåll och en annan avsikt; saken blir ett redskap för kung och kyrka att förmå samerna att sluta med det som uppfattades som avgudadyrkan, medan Lars försökte förklara varför han agerade som han gjorde den dagen då hans barnbarn hade drunknat.

I fängelset fick Lars lära sig kristendom av Peder Noraeus för att främja Lars "själalycka" enligt ett av hovrättens protokoll, och i december 1692 beslutades att han skulle avtjäna sitt straff på marknaden efter julhelgen. som han verkade vara gudfruktig och ångerfull. Lars hade förts till rätten och när hans 'idoler' sattes på bålet fick han frågan om vad han tänkte. "Vad ska jag tänka", sa han "Jag är nu ren från mina synder". Han tog emot nattvarden, klev på bålet och ropade på samiska att Jesus skulle ta hans själ. Det verkar som att Lars hade klättrat på bålet levande även om de som dömts till att brännas på bål ofta halshöggs först.

Trots både dramatiska och poetiska beskrivningar av hoppet i vilket Lars skildes från denna värld, som det står i brevet till kungen, avrättades Lars genom att bränna på bål efter julen 1692. Idag kan vi förfäras över behandlingen av Lars och rekyl bara vid tanken på att en man brändes som straff, men under den tidsperiod då Lars miste livet stod den lutherska ortodoxin stark. Avvikande trosuppfattningar uppfattades som ett hot mot den rådande gudomliga ordningen på jorden. I efterhand blir Lars berättelse representativ för hur kungamakten och kyrkan förhöll sig till den samiska religionen och den samiska trosuppfattningen.

Orsaken till Lars agerande övervägdes inte ens; trögudarna, trumman och de blodiga offren till gudarna uppfattades som fysiska uttryck för avgudadyrkan. Lars berättelse handlade om hur han försökte rädda livet på sitt barnbarn, men för kyrkan och kungen blev det en fråga om att omvända samerna till kristendomen. Mötet handlade om två sfärer - kung och kyrka på ena sidan och samerna på den andra - vilket gav samma fenomen olika innehåll. Kyrkoföreträdare, som Erich Noraeus och Peder Noraeus, uppfattade samisk tro och praxis som häxkonst och avgudadyrkan. Mellan 1649 och 1741 behandlades 49 rättegångar om trolldom och vidskepelse i Sveriges Lappland. Rättegången mot Lars var en av de 49.

Källa: Erik Nordbergs handskriftssamling 25:43 b, s 259-278. Umeå universitets forskningsarkiv.

Karin Granqvist

Institutionen för historiska studier, Umeå universitet